

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЦЕРКОВНОГО ЖИВОПИСУ СКОЛІВЩИНИ (XIX–XX ст.)

Віра Мельник

Кафедра українознавства
Львівський національний медичний університет
імені Данила Галицького

Роман Мельник

Інститут гуманітарних і соціальних наук
Національний університет “Львівська політехніка

© Мельник В., Мельник Р., 2015

Розглянуто та проаналізовано церковний живопис Сколівщини, що його створили маляри-іконописці на замовлення церковних громад. Найцінніші ікони цього регіону зберігаються в музеях України, зокрема у Львівському національному музеї, а також знаходяться в окремих церквах району.

Ключові слова: Сколівщина, сакральне мистецтво, дерев’яні церкви та дзвіниці.

In Skole District known works as highly, and folk art. This area stands out from rehionu Boikivshchyna original school of icon painting. Here fulfill orders, local craftsmen and painters from other art centers. Writing about Boykivschyny iconography, V. Sventsitskoho noted that the formation of peculiar features paintings Boikivshchyna were important vzayemodiya professional and folk art, local traditions and overall development of art in Ukraine in tsilomu and penetration phenomena related originated anyway and then dominant trends and directions in art Zahidnoyi Europe.

By ancient icons from Skole District, which reached nashoho time include “The Virgin Hodegetria of prophets” XV century the church of St. Dimitri from the village Pidhorodtsiv and “St. And St. George. Paraskeva” late XV – early XVI century. Church of Cosmas and Damian from the village of Korczynna. Both icons are now adorns the exposition of the National Museum in Lviv. Bright individuality stands in the first half of the XVIII century Marco Shestakovych. He painted the iconostasis owned by 1738 the church of the Archangel Michael village Dry Stream, which was submitted to the National Museum in 1912. For the first time attention to the work of Mark Shestakovycha drew I. Svyentsitsky. Some icons iconostasis exhibited at the exhibition Galician primitive, held in Lviv National Museum in 1939. The works of master out clearly defined style that combines the principles of painting techniques of decorative art. Sights and iconography from Skole District XV–XVIII centuries uviyshly bright page in the artistic heritage of Ukraine and show deep spiritual worldview of the people, the wisdom and strength of its traditions. Along with the construction of temples and developed this art form as a cult easel painting. If the mosaics and frescoes embody the triumph of Christianity, the icons were primarily in klonnymy. They prayed, they hoped to find help in the healing and life. Icon brought the saint ‘s image on it over everyday life, emphasized his charisma. For ideas believers sanctified holy icon does not replace, but evidence of its presence, grace has properties, protects and heals. Photos embodied in icons, considered a model of moral purity and spirituality.

Key words: Skole District, sacred art, wooden churches, bell towers.

На Сколівщині відомі твори як високопрофесійного, так і народного малярства. Ця територія виділяється з регіону Бойківщини самотньою школою іконопису. Тут виконували замовлення місцеві майстри і малярі з інших мистецьких осередків. Пишучи про іконопис Бойківщини, В. І. Свенціцька відзначала, що у формуванні своєрідних ознак малярства Бойківщини велике значення мали взаємодія професійної та народної творчості, місцевих традицій і загального розвитку мистецтва на Україні загалом, а також проникнення явищ, пов’язаних так чи інакше і панівними тоді течіями і напрямками в мистецтві Західної Європи [1, с. 24].

До найдавніших ікон зі Сколівщини, які дійшли до нашого часу, належать “Богоматір Одигітрія з пророками” XV ст. з церкви св. Димитрія зі села Підгородців та “Св. Юрій і св. Параскева П’ятниця” кінця XV – початку XVI ст. з церкви Козьми і Дем’яна зі села Корчина. Обидві ікони тепер є окрасою експозиції Національного музею у Львові [4, с. 287].

Богоматір із Підгородців стоїть у низці шедеврів українського іконопису XV ст. Анонімний автор ікони виявив високий хист у композиції, відчутті кольору, передачі духовного стану образу Марії. У цій величній іконі очі Богоматері

випромінюють тривогу і неспокій, водночас, вселяють надію і душевну рівновагу.

На іконі з с. Корчина на повний зріст зображені св. Юрій і св. Параскева П'ятниця. Св. Юрій представлений у лицарському вбранні часів середньовіччя зі стягом та щитом у руках. У поставі святого воїна втілено риси мужності, благородства, духовної краси. Св. Параскева у піднятій правій руці тримає хрест, лівою благословляє. Св. Параскева – один з найпопулярніших і найшанованіших образів української церкви від найдавніших часів. Зі св. Параскевою, що означає з гр. “п’ятниця” (вважається, що у цей день тижня вона народилася) пов’язані у народній уяві річні повір’я і легенди. Їй відводили роль мудрої, доброї господині, яка приносить у хату добро, достаток і щасливу долю. Вона вважалася покровителькою весіль, її служили молебень під час засухи, у разі пошесті. У Київській Русі Параскева П'ятниця була покровителькою торгівлі, на її честь будували храми при торговельних шляхах [6, с. 237].

Ікона з с. Корчин унікальна й тим, що у ній виразно простежуються впливи цехового малярства Європи. Це насамперед засвідчують літери написів на іконі, виконані у готичному стилі, а також спосіб трактування бгнок одягу, військових обладунків св. Юрія.

З XVI–XVIII століть із Сколівщини походить низка цікавих пам’яток іконопису. Так, у збірці Національного музею у Львові зберігається ікона “Успіння Богоматері” і другої половини XVI ст., яка була передана до музею у 1907 р. Ікона виконана малярем доброї професійної школи і високої художньої культури. До XVI ст. належать “Успіння Богоматері” та “Хрещення” з с. Либохори, пристояні Іван та Лонгин з м. Сколе, царські ворота з с. Плав’я, св. П'ятниця зі с. Крушельниця та ін.

Не багато імен митців того часу дійшло до нас. Малярі ікон не мали зазвичай підписуватися на своїх творах і ставити дату. Сьогодні відомо лише поодинокі імена малярів та замовників ікон зі Сколівщини.

До початку XVII ст. належить ікона “Страсті Христові” з с. Плав’я, замовником якої був Андрій Макеович. Про це дізнаємося з акуратно введеного напису на іконі такого змісту: “Андрій Макеович із Плав’я із женою своєю Гасею сіє Страсті Христові купил до церкви святої за своє здравіє і за отпущеніє гріхов своїх” [6, с. 238].

Колорит ікони із с. Плав’я насичений. Палітра анонімного майстра поєднує переважно сині і червоні тони з чорним контуром. Маляр ікони захоплюється декоративними мотивами, які проступають в обрамленні ікон (квітковоподібні розетки), й окремих сценах страстей (стилізовані рослинні мотиви в ренесансному стилі). В іконі багато побутових реалій.

Свою спостережливість автор виявляє у зображенні одягу воїнів, їхніх типажів, а також одягу Пілата, Ірода, Каяфи і прислуги.

Цікавими за своїм стилістично-образним трактуванням та іконографічним вирішенням є низка Ікон кінця XVI–поч. XVII ст., що належать до празникового ряду іконостасу. Це “Різдво Христове”, “Зішестя св. Духа”, “Вознесений”, “Введення у храм”, “Хрещення”, “Благовіщення”, “Зішестя в ад”, “Стрітєння”, “В’їзд до Єрусалима”. Вони у різні роки (1909, 1928) були передані з Преображенської церкви м. Сколе до Львівського національного музею [2, с. 78].

Маляр названих ікон опирається на іконописні традиції XVI ст. і водночас у нього виразно помітні нові форми художнього вислову, які щораз активніше проникають в українське малярство, особливо у другій половині XVI ст. під впливом мистецтва доби ренесансу. Цей подібний похід західної штуки захопив уже наприкінці XVI ст. і галицько-руське церковне малярство [5, с. 5].

У кожній празниковій іконі з м. Сколе знаходимо щось своєрідне і самобутнє, що виділяє їх серед інших [10]. Для прикладу “Різдво Христове” є найдавнішим зразком в українському мистецтві, де іконографія сюжету подана у західному варіанті. Типовим для східної іконографії “Різдва Христового” є зображення лежачої Богоматері на ложе біля печери, переважно по діагоналі, на тлі нагромадження гір у вигляді лещаток. На іконі зі м. Сколе бачимо Богородицю, що сидить перед стаєнкою біля ясел зі сповитим Христом-немовлям. Праворуч стурбований Йосиф показує рукою на Христа, біля нього три пастухи різного віку й у різних одягах, найстарший з них нахилився до новонародженого. Композицію “Різдва” оживлює горбистий краєвид з деревами та білими овечками, що видніються вдалині.

Мотиви пейзажу займають щораз більше місця на іконах, зокрема на Бойківщині, з другої половини XVI ст. Прикладом може бути “Преображення” із Яблунова, “Різдво Христове” з с. Лопушанки та зображення євангелиста Івана на царських воротах із с. Плав’я. До цього ряду належить і “Вознесення” з м. Сколе, де подія вознесений Христа на небо відбувається на тлі невисокого пагорба деревами, пишні крони яких ніби розвіває вітер, що вносить динамічний акцент у композицію твору [5, с. 5]. Характерне для майстра ікон з м. Сколе поєднання умовно зображених гір з порівняно реальним відтворенням пейзажу у вигляді пагорбів, покритих деревами, рослинами, бачимо на іконах “Зішестя в ад” та “Хрещення”, а в іконах “Благовіщення”, “Введення у храм” він проявляє неабиякі навички зображення архітектури та інтер’єру в перспективу.

У храмах Сколівщини знаходилися і заходяться дотепер чимало іконостасних ансамблів, різні за сюжетом ікони, великі композиції страстей та страшних судів. Ікони XVII–XVIII століть зі Сколівщини, авторами яких були переважно народні малярі, наповнені побутовими реаліями, своїм розумінням змісту, доступною образною мовою. Для них характерні упрощена іконографія, реалістичні телленції. З образами окремих популярних святих у народній уяві пов'язувалася ідея заступництва, добра, справедливості. Гуманістичною наснаженістю відзначаються великі панорамні композиції зі зображенням “Страстей Христових”. Тема страстей поєднувала чітку канонічну схему зображення з фольклорними, апокрифічними мотивами. У таких композиціях у зримих образах відбивалися норми християнської моралі, співчуття страдаючим, зневага до зла, неправди, приниження людської гідності [6, с. 237].

Саме таким змістом наповнена велика ікона “Страсті Христові” першої половини XVII ст. (263,5×205 см) з церкви Преображення з м. Сколе, яка була передана спочатку до музею Богословської академії у Львові, а в 1938 р. до Національного музею. На іконі драматичні епізоди останніх днів життя Христа відтворені у сімнадцяти сценах, об'єднаних на одній площині. Сюжет на іконі розвивається динамічно, що посилюється ритмом прямих, хвилястих і плавних ліній, якими користується майстер ікони [3, с. 34]. Графічне опрацювання форми виступає так виразно і домінують, що вона сприймається немов велетенський дереворит.

У церкві с. Завадки є ікона “Христос-вседержитель” другої половини XVII ст. Івана Середиського із Риботич. У Риботичах (тепер село на території Польщі) у XVII–XVIII ст. був широко знаний осередок малярства, звідки походить чимало іконописців, що виконували замовлення для багатьох церковних громад Прикарпаття [9, с. 456].

Іконографія і розміри ікони (114×72,5 см) із Завадки вказують на те, що вона займала центральне місце в намісному ряді іконостасу. Можливо, ікона залишилась тут від старого іконостаса або була перенесена з якоїсь іншої церкви. Автор ікони Іван Середиський двічі вивів автограф на творі — на зовнішній стороні нижньої планки обрамлення і на зворотній правій боковій [8, с. 137].

Композиція ікони складається із трьох фігур — Христа, що сидить на троні, і пристояних по боках Марії та Івана Хрестителя. Фігури вписані у видовжену по вертикалі глибоку прямокутну раму зі стилізованим рослинним орнаментом. Христос представлений в архиєрейському одязі. Правою рукою він благословляє, лівою тримає розкрити книжку з написом. На голові Христа мітра, з-під якої

спадає чорне хвилясте волосся. Видовжене моложаве обличчя Христа обрамляють коротка роздвоєна борода й акуратно виведені вуса. За тронем з Христом дві поясні фігурки ангелів. Марія зображена зі схрещеними на грудях руками, Іван Хреститель лівою рукою тримає розгорнутий сувій, права покоїться на грудях.

“Христос-вседержитель” риботицького майстра Івана Середиського виконаний за іконографічною схемою, яка поширилася в українському іконописі з перших років XVII ст. Класичним зразком такої іконографії є Христос-вседержитель з іконостаса П'ятницької церкви у Львові [3, с. 38]. Ікона зі с. Завадки є єдиною в Україні з підписом автора, що походить з Риботич (підписані і датовані ікони риботицьких малярів знаходяться у музеях Польщі, зокрема у Перемишлі, Сяпоку, Ланцуті та ін.).

На зламі двох віків на Бойківщині працював маляр Василій, відомий як автор ікони “Архангел Михаїл” 1706 року зі с. Козьова. Замовником ікони був, про що дізнаємося з напису, Кіндрат Максимович [5, с. 5].

Образ архангела Михаїла був поширений не тільки на Бойківщині. Його культ набирає популярності по всій Україні з середини XVII ст. і асоціюється з воїном-переможцем, чим співзвучний з ідеями національно-визвольної боротьби українського народу. Сюжет “Архангел Михаїл” має давню і багату іконографію. Святого архангела зображували на повний зріст зі списом у правій руці і сферою в лівій на княжих печатках XII–XIII ст. Цей образ стає гербовою емблемою Києва. Архангел Михаїл незмінно входить у дійсний чин іконостасу, а у XVII ст. виступає у лицарському вбранні юним, сповненим сили воїном (на дияконських дверях). Саме такими рисами наділений архангел Михаїл в іконостасах, що вийшли з-під пензля славетних українських малярів Івана Рутковича та Йова Кондзелевича [6, с. 241].

На іконі маляра Василя з с. Козьова архангел Михаїл представлений у військових обладунках. Його міцної будови фігура займає всю площину ікони. У правій руці він тримає оголений меч, у лівій — піхву. На кольчугу архангела накинута червоний плащ, що широкими складками спадає донизу. В образі Михаїла маляр Василій втілює риси святого воїна — захисника віри Христової, добра і справедливості.

Інакше трактує цей образ невідомий майстер ікони першої половини XVIII ст. зі с. Орява. Крім архангела Михаїла, на іконі представлено діяння у десяти сценах. Фігура воїна зображена фронтально, тіло його вкрите кольчугою, на голові — корона. Порівняно з іконою маляра Василя архангел тут позбавлений мужності й героїчної вдачі [6, с. 243].

Зацікавлення викликають сцени діянь, виконані наївно і широко. Автор подає своє трактування окремих сюжетів, спрощує іконографію, застосовує контурний рисунок.

Непересічним талантом відзначається майстер ікон XVIII ст. “Кузьма і Дем’ян”, “Пророк Ілля”, “Тайна вечера”, то зберігаються у церкві с. Задільське.

Кузьма і Дем’ян зображені на повний зріст на тлі оборонної стіни з вхідною брамою, увінчаною куполом з маківкою і хрестом. За спиною Кузьми видно церкву. Круглі створи на брамі і вздовж стін нагадують бійниці. Святі Кузьма і Дем’ян у житейній канонічній літературі відомі як лікарі – цілителі – “безсребреники” [3, с. 34]. У фольклорі образи святих лікарів часто виходять за межі канону і виступають у ролі ковалів, що пов’язано з прадавніми пірнаннями, з культом вогню, його силою очищення.

Широка панорама зі сюжетними епізодами розгортається на іконі “Пророк Ілля”, композиція якої поділена на дві частини по горизонталі. Дія на землі відбувається серед гористого краєвиду з річкою і квітучими деревами. На небі по дорозі з клубів хмар мчить пророк Ілля на червоному возі, запряженому парою червоних коней. Жанровим мотивом сприймається бесіда Іллі з Єлісеєм на оранці. На вже прокладеній ріллі стоїть пара волів з плугом. Цікаво, що автора ікони не бентежив синій колір волів, яких він намалював такою ж фарбою, як хмари і річку [2, с. 78]. Ікони з пророком Іллею і подібним розгорненим сюжетом були відомі вже у першій половині XVII ст.

Зі с. Либохори походить Ікона “Петро і Павло”, на якій зображений її замовник. Апостоли представлені обабіч контуром введеного храму. Біля дверей церкви розміщено припалоного навколішки середнього віку чоловіка. На іконі напис: “Сей образ дал изробити отець Васили Лютохорски из попадею своєю” [7, с. 263].

Яскравою індивідуальністю є у першій половині XVIII ст. Марко Шестакович. Його пензлю належить іконостас за 1738 р. з церкви Архангела Михаїла села Сухий Потік, який був переданий до Національного музею у 1912 році. Вперше увагу на творчість Марка Шестаковича звернув І. Свенціцький. Окремі ікони іконостаса експонувалися на виставці галицького примітиву, яка відбулася у Львові у Національному музеї в 1939 році. Роботи цього майстра виділяються чітко окресленим стилем, що поєднує засади малярства з прийомами декоративного мистецтва. Шестакович володів сміливою манерою живопису, в якому активну роль відіграє легко, вільно і водночас розмашисто введена лінія,

що окреслює риси облич персонажів, а також локальні площини одягу та інших аксесуарів [5, с. 5]. Природа наділила майстра глибоким відчуттям кольору. Його палітра звучить злагодженою гармонією червоних, зелених, голубих і жовтих тонів.

Характерна риса творів М. Шестаковича – обширний пояснюючий текст, який він обов’язково вводить у композицію ікон, що свідчить про його бажання у простій, доступній формі викласти зміст ікони не лише засобами живопису, а також за допомогою пояснень. Автор полюбляв виписувати своє прізвище, а також походження зі с. Домажир Яворівського району на Львівщині: “Марко Домажирський Шестакович маляр” [6, с. 247]. Він охоче малював на іконі мотиви з оточуючого його світу. Це зелені пагорби з ясно квітучими деревами на іконі “Жертвоприношення Авраама”, архітектура триверхої церкви, обнесеної муром, і простонародні типажі на іконі “Перенесення мощей св. Миколая з Мир Лікійських до міста Бара”, коралове намисто на шії Богоматері тощо.

Пам’ятки іконопису зі Сколівщини XV–XVIII ст. увійшли яскравою сторінкою у мистецьку спадщину України і свідчать про глибоке духовне світосприйняття народу, мудрість і силу його традицій. Разом з будівництвом храмів розвивався і такий вид мистецтва, як культовий станковий живопис. Якщо мозаїки і фрески втілювали триумф християнства, то ікони насамперед були по-клонними. До них молилися, у них сподівалися знайти зцілення і допомогу в житті. Ікона підносила святого, зображеного на ній, над повсякденністю, підкреслювала його харизматичність. За розумінням вірних, освячена ікона не замінює святого, а свідчить про його присутність, має властивості благодаті, захищає і зцілює. Образи, втілені в іконах, вважалися взірцем моральної чистоти й одухотвореності.

1. Білецький П. О. Українське мистецтво другої половини XVII–XVIII ст. – К., 1981. 2. Міляєва Л. С., Логвин Г. Н. Українське мистецтво XIV – першої половини XVII ст. – Київ, 1963. – С. 78. 3. Свенціцька В. І., Сидор О. Ф. Спадщина віків. Українське малярство XIV–XVIII століть у музейних колекціях Львова. – Львів, 1990. – С. 34. 4. Свенціцька В. І. Народний живопис // Бойківщина. – К., 1983. – С. 287. 5. Свенціцький І. Галицько-руське церковне малярство XV–XVI ст. – Львів, 1914. – С. 5. 6. Сколівщина / Під ред. С. Павлюк. – Львів, 1996. – С. 237. 7. Шематизм всего клира греко-католицької архієпархії Львівської на рік 1903. – С. 263. 8. Шематизм народних шкіл и учителей в Архиепархии Львовской ... на год 1868. – Львов, 1868. – С. 137–142. 9. Papee F. Skole i Tucholszczyzna // Przewodnik Naukowy i Literacki. – Lwów. – 1890. – S. 640. 10. Tuchla. 1622 // Dodatek Tygodniwy przy Gazecie Lwowskiej. – 1857. – 18 kwietnia.